

Кучерук О. А. Професійна підготовка майбутнього вчителя філолога до формування екологічної компетентності учнів. *Актуальні проблеми озеленення населених місць: освіта, наука, мистецтво формування ландшафту*: матеріали Міжн. наук.-практ. конф., (Тернопіль, 06-07 черв., 2024) [ред.кол. : В.М. Черняк (відп. ред.) та ін.]. Тернопіль : Вид. центр ТОКІППО, 2024. 317 с. – С. 221-225.

КУЧЕРУК О. А., професор кафедри
*української мови та методики її навчання, Житомирський державний
університет імені Івана Франка, доктор пед. наук,
okucheruk1@ukr.net*

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ-ФІЛОЛОГА ДО ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ

АНОТАЦІЯ. У публікації шляхом анкетування магістрантів визначено ставлення їх як майбутніх педагогів до проблеми формування екологічної компетентності учнів під час мовно-літературної освіти. Окреслено систему роботи з підготовки студентів-філологів до формування екологічної компетентності учнів НУШ у процесі навчання української мови і літератури.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: екологічна компетентність, професійна підготовка студентів-філологів, мовно-літературна освіта, учні НУШ.

Вступ

Зміни в екосистемі, викликані байдужим, часто споживацьким ставленням до живої природи, породжують запит на формування екологічної компетентності в здобувачів середньої освіти як ключової, що уможливить їм протистояти екологічним проблемам, бути відповідальними за охорону довкілля, за енергозбереження та раціональне використання енергоресурсів. Відповідно екологічна компетентність громадян є однією з умов сталого розвитку суспільства. За Концепцією екологічної освіти України, важливими для сталого розвитку є такі компоненти: «екологічні знання – екологічне мислення – екологічний світогляд – екологічна етика – екологічна культура» [4].

Аналіз наукових праць G.Araujo-Vizuetе, Y.Ponomarenko, F. Rauner та ін. [1; 8; 9] свідчить про інтерес дослідників до проблеми екологічної компетентності юних здобувачів освіти. Зокрема, С. Люленко, Л. Мороз, Р. Подзерей обґрунтували окремі шляхи покращення взаємодії людини і природи з метою формування екологічної компетентності [5]. Т. Можаровська окреслила ефективні способи розвитку екологічності особи з позицій екологічної психології [7]. Мандрик О. М., Мальований М. С., Орфанова М. М. обґрунтували необхідність створення багатоступеневої екологічної освіти [6]. Водночас проблема підготовки студентів-філологів до формування екологічної компетентності учнів нової української школи досліджена недостатньо.

Мета розвідки – окреслити особливості підготовки майбутніх учителів-словесників до формування екологічної компетентності учнів НУШ у процесі навчання української мови і літератури.

Основна частина

У Додатку 1 до «Державного стандарту базової середньої освіти» визначено компетентнісний потенціал мовно-літературної освітньої галузі через призму вмінь і ставлень як складників компетентностей. З екологічною компетентністю співвідносяться: уміння використовувати потенціал текстів щодо висвітлення діяльності людини як частини природи; уміння використовувати комунікативні стратегії для реалізації екологічних проєктів, формування екологічної культури та забезпечення сталого розвитку суспільства; інтерес до здобутків українських і зарубіжних авторів, які зробили вагомий внесок у формування та поширення ідей сталого розвитку суспільства [3].

Попри суспільну й освітню потребу формування екологічної компетентності в юних здобувачів, бесіди з учителями-словесниками та результати анкетування майбутніх педагогів свідчать про недооцінювання відповідної роботи в процесі навчання української мови і літератури. В анкетуванні взяли участь 30 майбутніх учителів української мови (магістрантів). Аналіз відповідей респондентів продемонстрував, що загалом вони розуміють актуальність і важливість формування екологічної компетентності в учнів під час мовно-літературної освіти. Водночас інформацією до роздумів є дані

ранжування магістрантами ключових компетентностей: троє респондентів відвели екологічній компетентності 10 місце, троє – 9-е місце, один – 8-е місце, один – 7-е місце, четверо – 6-е місце, троє – 5-е, четверо – 4-е, один – 3-є, четверо – 2-е, шестеро – 1-е. На запитання «Які методи ви порадили б для підвищення екологічної свідомості, екологічної культури та для активізації екодіяльності учнів під час мовно-літературної освіти?» 53,3 % респондентів вибрали відповідь – «розповідь учителя», 10% – «тести», по одній відповіді респонденти написали свої варіанти одного чи кількох методів. 52,8% анкетованих вказали, що не мають досвіду формування екологічної компетентності учнів.

Результати анкетування дають підстави стверджувати, що формування екологічної компетентності учнів НУШ становить виклик для багатьох студентів-філологів. Для того щоб студенти свідомо добирали форми, методи, засоби екологічно орієнтованого навчання української мови і літератури, необхідно допомогти їм зрозуміти *принципи* формування екологічної компетентності учнів: зв'язок екологічного і морально-естетичного виховання юної особистості в контексті діяльнісного навчання мови, літератури; опертя на емоційний інтелект учня під час формування екологічної компетентності; забезпечення міжпредметної інтеграції в процесі формування екологічної свідомості учнів; поєднання шкільних занять мовно-літературного спрямування із активними екодіями, екологічно-етичною поведінкою на природі; виховання екологічної культури учнів на основі формування екозбережувального ставлення, їхньої відповідної конструктивної екологічної позиції під час роботи з текстами, ситуаціями; неперервність процесу формування екологічної свідомості в системі мовно-літературної освіти. Дотримання зазначених принципів у педагогічній роботі словесника є умовою формування екологічної компетентності та розвитку екологічної культури учнів.

У професійній підготовці необхідно зорієнтувати майбутніх учителів-філологів на те, що один із способів реалізації зазначених принципів – це аналіз особливостей художньої реалізації екологічних складників у літературних текстах. Тема взаємодії людини і природи простежується в багатьох творах

письменників, зокрема в «Лісовій пісні» Лесі Українки, «Зачарованій Десні» О. Довженка, «Княжій горі» Є. Гуцала та ін.

З огляду на кліпове мислення учнів НУШ методично доцільно в процесі екологічно спрямованого навчання української мови і літератури використовувати твори малих жанрів. Гарними дидактичними матеріалами можуть бути тексти/ твори з книги оповідок «Кульбаба: дід чи баба?» Г. Гузовської-Корицької.

До прикладу, в оповідці «Колосок» Г. Гузовська-Корицька передає гармонійне життя людини з польовою природою. Самотній колосок на свіжовикошеному полі визначається, кому передати свій скарб – зернятка. Приймавши рішення, «він із щедрим усміхом та із почуттям виконаної місії ... гордо віддав своє багатство землі-матінці» [2, с. 36]. Згодом «рука людини ніжно підбрала його й ув'язала у сніпок, який на Святвечір прикрашатиме Червоний Кут у хаті. Колосок стане своїм серед своїх, а Дідух, вив'язаний сподіваннями на радість і мир у новому році, гордовито всадиться серед святкових атрибутів. Потрібність» [2, с. 36]. Наприкінці авторка однослівним реченням акцентує на символіці персоніфікованого образу колоска як потрібності для людей. Народознавчий компонент у тексті оповідки розширює смисли, увиразнює невойовничий характер українців, що виявляється в метафоричній деталі, де мають місце сподівання на радість і мир.

В оповідці «Дзюркачик» екологічна проблема розкривається за допомогою образів безіменного хазяїна і Дзюркачика. Г. Гузовська-Корицька в художній формі, за допомогою метафори й ампліфікації, дає характеристику хазяїну, який «знайшовся» і «загребушою» рукою «стягував, змінював, руйнував, перебудовував» [2, с. 20]. Та ось «заманулося йому відгородитися від усього світу» [2, с. 20], – так авторка гіперболічно характеризує закриті стосунки хазяїна зі світом. Далі характеристика дій хазяїна і їх наслідків увиразнюється в художній картині за допомогою антитези, персоніфікованого образу струмка, гіперболічної, метафоричної візуалізації: «Облагородив... Потрапив у полон людської похоті і Дзюркачик: хоч йому надали форму, але він утратив сенс власного існування» [2, с. 21]. У результаті аналітичної роботи здобувачі можуть

в уяві побачити, як струмок всихає внаслідок безвідповідальної поведінки хазяїна. У кінці оповідки – повчальний метафоричний висновок: «Хазяїн і не відав, що його ненаситність згубила життєву мудрість: «Руйнація природи веде до знищення самого себе» [2, с. 21]. Заключна деталь твору «утраченість» становить коротке розшифрування символічного образу Дзюркачика, що спонукає замислитися над чимось екологічно й етично глибоким, пригадати схожі ситуації, обговорити їх у класі. На основі роботи з таким текстом в учнів формується думка про необхідність гармонійного співіснування людини та природи про бережне й відповідальне ставлення до неї тощо.

Майбутні вчителі-словесники мають зрозуміти цінність аналітико-інтерпретаційної роботи з текстами екологічного спрямування: вона може сприяти не лише формуванню предметної компетентності, а й екологічної, бо розкриває різні еко-етичні моделі поведінки, опосередковано програмує свідомість, почуттєву й вольову сферу учнів на культуровідповідну поведінку. На заняттях майбутніх учителів-словесників доцільно використовувати з проєкцією на шкільну практику: екологічні дискусії (слухати, пропонувати ідеї, творчі рішення), екологічні виступи у форматі TED, екологічні тренінги, аналіз екологічних кейсів, захист проєктів тощо. Окрему увагу варто звернути на те, що проблема екології пов'язана з питаннями екології мови. Студенти мають знати, що їхнє мовлення може впливати на виховання агентів майбутніх змін довкілля.

Висновки

Отже, у шкільних умовах сьогодення важливо формувати екологічно компетентних громадян для сталого розвитку суспільства. Дослідження свідчить, що не всі студенти-філологи приділяють належну увагу проблемі формування екологічної компетентності учнів у процесі мовно-літературної освіти. Тому необхідно забезпечити спеціальну підготовку майбутніх учителів до втілення екологічно спрямованих ідей у шкільну практику навчання української мови і літератури. Відповідна система роботи має базуватися на аналізі й інтерпретації дидактичних текстів/ творів екологічного спрямування та на екологічній комунікації, що допоможе майбутньому вчителю не лише

формувати в учнів НУШ предметну компетентність, а й розвивати екологічну свідомість, культуру, відповідальну екоповедінку.

Перспективним убачаємо дослідження питання впливу екологічно спрямованої педагогічної комунікації на формування екологічної культури учнів.

Список використаних джерел

1. Araujo-Vizuite, G., Robalino-López, A. and Murillo-Ojeda, R., Evaluation of environmental competencies in Higher Education Institutions (HEI). Case study: Escuela Politécnica Nacional, Ecuador. DYNA. 2022. 89(224), pp. 132-139. DOI: <https://doi.org/10.15446/dyna.v89n224.103515>
2. Гузовська-Корицька Г.Р. Кульбаба: дід чи баба? 2-е вид., доп. Запоріжжя: Просвіта, 2021. 128 с.
3. Державний стандарт базової середньої освіти. 2020. 472 с. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>
4. Концепція екологічної освіти в Україні. Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. 2002. N 7, квітень. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v6-19290-01#Text>
5. Люленко С.О., Мороз Л.М., Подзерей Р.В. Формування екологічної компетентності учнів як один із актуальних запитів сучасного суспільства. Екологічні науки. 2020. № 2(2). С. 16-19. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ekolnauk_2020_2\(2\)_5](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ekolnauk_2020_2(2)_5)
6. Мандрик О. М., Мальований М. С., Орфанова М. М. Екологічна освіта для сталого розвитку. *Екологічна безпека та збалансоване ресурсокористування*. 2019. № 1 (19). С.130-139.
7. Можаровська Т.В. Психологічні особливості формування та розвитку екологічної особистості засобами екологічної освіти. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. Budapest, 2014. II(14), Issue: 27, 2014. P. 95–98.
8. Ponomarenko Yelena V., Yessalievb Aidarbek A., Kenzhebekovac Rabiga I., Moldabekc Kulahmet, Larchekovad Liudmila A., Dairbekove Serik S., and

Asambaeva Lazzat. Students' Environmental Competence Formation as a Pedagogical Problem. *International journal of environmental & science education*. 2016, VOL. 11, NO. 18, 11735-11750.

9. Rauner Felix. Berufliche Umweltbildung zwischen Anspruch und Wirklichkeit Eine Systemanalyse. Deutschland: wbv Publication. 2020. 215c. URL: <https://dx.doi.org/10.3278/6004787w>